

ЗАГАЛЬНОДОСТУПНІ БАЗИ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ: ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Досліджено особливості обігу та обробки персональних даних у мережі Інтернет, зокрема в соціальних мережах. Висловлено пропозицію щодо необхідності введення в законодавство термінів «загальні персональні дані» та «загальнодоступні бази персональних даних». З метою ліквідації надмірного регулювання правових відносин щодо обігу персональних даних та гарантування безпечної й ефективної комунікації в суспільстві запропоновано нові редакції статей 2 та 7 Закону України «Про захист персональних даних».

Ключові слова: вразливі персональні дані, загальні персональні дані, загальнодоступні бази персональних даних, мережа Інтернет, обіг персональних даних, обробка персональних даних, персональні дані, соціальні мережі.

Різак М. В. Общедоступные базы персональных данных: перспективы правового регулирования.

Исследовано особенности оборота и обработки персональных данных в сети Интернет, в частности в социальных сетях. Высказано предложение о необходимости введения в законодательство Украины терминов «общие персональные данные» и «общедоступные базы персональных данных». С целью ликвидации чрезмерного регулирования правовых отношений по обороту персональных данных и гарантирования безопасной и эффективной коммуникации в обществе предложены новые редакции статей 2 и 7 Закона Украины «О защите персональных данных».

Ключевые слова: оборот персональных данных, обработка персональных данных, общедоступные базы персональных данных, общие персональные данные, персональные данные, сеть Интернет, социальные сети, уязвимые персональные данные.

Rizak M. V. Publicly Available Database Of Personal Data: Prospects Of Legal Regulation

Have investigated the features of the circulation and the processing of personal data on the Internet, particularly the social networks. On the results of this scientific research was suggested to introduce to the legislation of Ukraine the terms «general personal data» and «publicly available database of personal data». In order to eliminate of the excessive regulation of legal relations on circulation of personal data and guaranteeing the safe and an effective communication in the society was proposed new wording of Articles 2 and 7 of the Law of Ukraine «On Protection of Personal Data».

Keywords: circulation of personal data, general personal data, Internet, personal data, processing of personal data, publicly available database of personal data, sensitive personal data, social network.

Постановка проблеми. Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та рядом інших нормативно-правових актів визначено необхідність побудови та розвитку інформаційного суспільства в Україні, яке гарантує кожній людині можливість створювати, накопичувати, користуватися та обмінюватися інформацією, а також мати вільний доступ до неї, що повинно забезпечуватися належним рівнем розвитку та доступу до інформаційно-комунікаційних технологій, в першу чергу Інтернету.

З урахуванням цього слід зазначити, що кожен користувач мережі Інтернет, як й інших подібних інформаційно-комунікаційних систем, залишає в мережі свої так звані «цифрові відбитки», які дозволяють його ідентифікувати: рідше – ті, хто просто здійснює огляд інформаційних ресурсів та звичайний пошук інформації через пошукові системи, частіше – ті, хто авторизується в пошукових та інших системах. Активні користувачі соціальних мереж і зовсім складають самі на себе значні за обсягом досьє, з яких зацікавлені особи можуть дізнатися не тільки їх музичні вподобання, а й розпорядок дня або схильність до шкідливих звичок і асоціальної поведінки.

Відомості про приватне життя особи (розпорядок дня, місця відпочинку, здійснення закупівель та інших витрат коштів тощо) – мрія шахраїв і грабіжників, які за цією інформацією точно оцінять ваш матеріальний стан і можуть спланувати злочин при вашій відсутності в країні, кадрових агентств і роботодавців, які можуть оцінити ваші суспільні погляди і визначити особисті характеристики, правоохоронних органів, які можуть виявити в опублікованих вами фото та відео

матеріалах неправомірні діяння. Все це може стати неприємним сюрпризом, коли в момент працевлаштування вам пред'являть ваші ж негативні коментарії щодо діяльності потенційного роботодавця, або коли опубліковані вами фото та відео матеріали під час відпустки стануть сигналом про вашу відсутність для грабіжників, які неодмінно приготують неприємний сюрприз у вигляді спустошеного житла, тощо.

Багато сучасних блогерів¹ дотримуються тієї ж думки. «Будь-яка соціальна мережа, є носієм закритої інформації про мільйони людей. І не варто думати, що навіть якщо працівники мереж – люди чесні, то дана інформація в постійному режимі не «зливається» в певні руки. Вся «інфа» структурується в бази даних і використовується відповідними структурами. Іноді з метою бізнесу, іноді й революції починаються під грамотним впливом» [14].

Європейське агентство мережевої та інформаційної безпеки (European Network and Information Security Agency, ENISA) опублікувало звіт, в якому описало вплив соціальних мереж на захищеність персональних даних їх користувачів. Основна частина проблем, які були підняті у роботі дослідників ENISA, поділялася на сфери впливу трьох категорій суб'єктів: звичайних користувачів, представників бізнес структур та держави. Для кожної категорії суб'єктів у дослідженні наводяться основні переваги та недоліки використання соціальних мереж. Також кожна категорія суб'єктів отримала рекомендації щодо захисту й максимально ефективного використання можливостей, що надаються соціальними мережами [6].

Співробітники ENISA оперують поняттям life-logging (журнал життя), яке означає створення та ведення журналу подій життя. Раніше, йдеться в дослідженні, таким журналом виступали поштове листування, особисті фотоальбоми, мемуари та ін. У кінці ХХ століття людство винайшло соціальні мережі, які лягли в основу більш докладних журналів життя, що надають широкі можливості для основних категорій суб'єктів використання даними з цих журналів. Основними негативними сторонами використання інструментів life-logging для звичайних користувачів в ENISA називають: 1) можливість втрати контролю над даними, що може призвести до фінансового шахрайства, шкоди репутації особи і, навіть, до дискримінації та соціальної ізоляції; 2) залежність від новітніх пристроїв та їх функціоналу (додатків та служб), які стають мішенню для злочинців. На сучасному етапі розвитку технологій втрата новітнього пристрою (наприклад мобільного) наносить як матеріальну так нематеріальну шкоду та може призвести навіть до втрати самостійності; 3) високий ризик одержання психологічних травм користувачами, через дискримінацію, переслідування, відчуттям того, що постійно перебуваєш під наглядом (параноїдальна поведінка), відчуттям тиску пов'язаного з продуктивністю роботи, тощо [6].

При цьому не можна не відмітити останнє наукове дослідження М. Косинського, Д. Стілвелла та Т. Граепела, яке відзначає, що за допомогою уже виробленого алгоритму аналізу «вподобань» особи можна визначити її вразливі персональні дані, на обіг яких вона не давала згоду. Розроблений американськими вченими алгоритм аналізу «вподобань» з точністю близько 90 % дозволяє визначити сексуальну орієнтацію, національність, релігійні та політичні погляди, особистісні риси характеру, рівень інтелекту та щастя, вживання речовин, що викликають залежність (наркотичних засобів), визначити вік і стать особи та навіть визначити чужі персональні дані, зокрема чи розлучені батьки особи і коли це розлучення відбулося [5].

Таким чином, різке збільшилася кількості користувачів соціальних мереж, які є найбільшими базами персональних даних, у тому числі вразливих, та розвиток технологій аналізу ставлять перед науковцями першочергове завдання виробити механізм гарантування безпеки недоторканності приватного життя в контексті обігу та обробки персональних даних у загальнодоступних базах персональних даних.

Метою цього дослідження є розробка конкретних пропозицій до чинного законодавства України, що здатні гарантувати громадянам недоторканність їх приватного життя в контексті обігу та обробки їх персональних даних у загальнодоступних базах даних.

Аналіз наукових джерел. Відмітимо, що питання персональних даних (баз даних) фізичної особи неодноразово ставали предметом дослідження таких вітчизняних учених, як В. Брижка, Р. Калюжного, А. Пазюка, В. Цимбалука, М. Швеця [9, 10] та інших, а основні засади державної інформаційної політики та управління інформаційною сферою розкрито у працях І. Арістової [7, 8].

¹Блогер (англ. blog, від web log – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник, онлайн-щоденник)– людина, що веде блог [13]. Це визначення не має нормативних аналогів і, відповідно, не закріплене в жодному нормативно-правовому акті.

Виклад основного матеріалу. Статтею 32 Конституції України проголошено право людини на невтручання в її особисте життя. Крім того, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1]. Разом з тим проголошені в Конституції України права та свободи людини і громадянина без відповідного галузевого забезпечення були б декларативними і не мали б реального значення. Це зумовлює необхідність конкретизації конституційних положень у галузевому законодавстві, зокрема, у кримінальному, цивільному, адміністративному, інформаційному та інших [15].

З метою конкретизації права людини, гарантованого статтею 32 Конституції України, та визначення механізмів його реалізації 1 червня 2010 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про захист персональних даних» (далі – Закон), який набрав чинності 1 січня 2011 року [2]. Предметом правового регулювання Закону є правовідносини, пов'язані із захистом персональних даних під час їх обробки.

Відзначимо, що на сьогоднішній день законодавство про захист персональних даних в Україні перебуває в постійному стрімкому розвитку. Так, зокрема, в лютому 2013 року було зареєстровано три законопроекти (№ 2282, № 2282-1 та № 2282-2), що передбачали суттєве вдосконалення інституційної системи захисту персональних даних, а в травні 2013 року Верховна Рада України прийняла законопроект № 2836, який передбачає передачу функцій уповноваженого органу з питань захисту персональних даних Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. На жаль, законопроект № 2836 не врахував усіх позитивних напрацювань попередніх законопроектів, у тому числі залишив без належної уваги удосконалення правового регулювання обігу та обробки персональних даних у загальнодоступних базах персональних даних, зокрема соціальних мережах, які сьогодні є найбільшими базами персональних даних.

Відзначимо, що поняття загальних персональних даних, які доступні необмеженому колу осіб, не надане в Законі України «Про захист персональних даних», а отже для ефективного правового регулювання обігу та обробки цих даних висловлюємо пропозицію введення в законодавство термінів «загальні персональні дані» та «загальнодоступні бази персональних даних». Разом з тим, слід відмітити, що персональні дані можуть обмежуватися в обігу чи обробці, як самим суб'єктом даних (диспозитивне обмеження), так і нормою закону (імперативне обмеження) [12].

У цьому відношенні слід підкреслити наступне. *По-перше*, суб'єкт персональних даних може оприлюднити будь-які свої персональні дані, зокрема спеціальні чи вразливі², після чого на ці дані поширюватиметься правовий режим обігу та обробки як на загальні персональні дані. На наш погляд, це служить проявом, у тому числі, права на свободу слова, оскільки особа на власний розсуд може помістити будь-які дані про себе, наприклад, у літературному чи іншому творі, у соціальній мережі, в інших джерелах інформації. *По-друге*, персональні дані, що вважаються загальнодоступними, автоматично стають відкритими для їх обігу.

У свою чергу, варто зазначити, що першими загальнодоступними базами персональних даних виступали довідники, каталоги, адресні книги, інші інформаційні ресурси, які знаходилися/знаходяться у вільному обігу та які містять персональні дані. Станом на сьогодні найбільшими загальнодоступними базами персональних даних є соціальні мережі та інші подібні Інтернет-ресурси. Природа виникнення й існування загальнодоступних баз персональних даних свідчить про те, що під загальнодоступними базами персональних даних слід розуміти зареєстровані у визначеному законом порядку бази персональних даних, метою яких є забезпечення загального доступу до персональних даних.

У частині співвідношення категорій «загальні персональні дані» та «загальнодоступні бази персональних даних» слід обумовити, що очевидно залишається нетотожність розглянутих понять. Дані прирівнюються до категорії «інформація», під якою слід розуміти відомості незалежно від форми їх подання, а база даних служить джерелом, тобто об'єктивною формою отримання тих чи інших даних.

У контексті виокремлення загальних персональних даних в окрему групу даних з особливим правовим регулюванням, відзначимо, що класифікація персональних даних і виокремлення їх в

² Докладніше про категорію «вразливі» персональні дані див.: Різак М. В. Особливості правового регулювання безпеки обігу «вразливих» персональних даних в Україні / М. В. Різак // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2012. – № 2. – С. 50–55.

окрему групу не є новим явищем і часто зустрічається у національних законодавствах європейських країн. Наприклад, Закон Франції «Про інформатику, картотеки та свободи» виділяє в окрему категорію медичну інформацію про особу (за винятком даних, що накопичуються з метою терапевтичного або медичного контролю за пацієнтом і для дослідницьких цілей) і в спеціальному розділі виділяє порядок збору та обігу такої інформації. В окрему категорію виділено також дані про здоров'я, що накопичуються та обробляються з метою розвитку профілактичної та лікувальної діяльності [11].

Згідно з угорським законом «Про захист персональних даних та публікацію даних, що представляють суспільний інтерес», в окрему категорію публічних персональних даних виділено відомості про імена та посади фізичних осіб, котрі обрані/призначені до центральних та місцевих органів влади [11].

У Законі Іспанії «Про персональні дані» особливими положеннями регулюється обробка таких категорій персональних даних: а) ті, що визначаються законодавством про вибори; б) ті, що мають на меті збереження відомостей, які містяться в особистих звітах про рівень кваліфікації, про які йде мова в законах про військову службу; в) картотеки зображень і звуків, отриманих за допомогою використання відеокамер органами безпеки, згідно з відповідним законодавством [11].

Три категорії персональних даних виділено законодавцем і в Законі Російської Федерації «Про персональні дані»: 1) загальнодоступні персональні дані; 2) спеціальні категорії персональних даних; 3) біометричні персональні дані – об'єднані в групи, виходячи з особливостей режиму їх обігу [11].

Отже, як ми бачимо, законодавці ряду країн враховують можливість і бачать необхідність виокремлення правового регулювання окремих видів персональних даних, у тому числі з метою забезпечення вільного обігу тих чи інших персональних даних та встановлюють для них особливі правила обігу та обробки.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства, розвиток науки і технологій, на наш погляд, дозволяє стверджувати, що для гарантування недоторканності приватного життя, через призму безпеки обігу та обробки персональних даних, необхідно прийняти законодавчі зміни направлені на: 1) розподіл понять «обіг персональних даних» та «обробка персональних даних»; 2) класифікацію персональних даних з метою виокремлення загальних персональних даних; 3) введення поняття «загальнодоступні бази персональних даних»; 4) введення спеціального правового регулювання обігу та обробки персональних даних у загальнодоступних базах персональних даних.

Різке зростання актуальності розподілу правового регулювання обігу та обробки персональних даних виникла через стрімкий розвиток загальнодоступних баз даних, зокрема соціальних мереж, та через створення алгоритму, яким сьогодні володіють комерційні структури, який через обробку «вподобань» здатний визначити з точністю близькою до 90 % абсолютно всі персональні дані особи, у тому числі вразливі [5]. На жаль, не дивлячись на те, що нами у законопроекті № 2282-2 запропоновано визначити поняття обіг персональних даних та обробка персональних даних та встановити особливості правового регулювання цих процесів [3], станом на сьогодні законодавство не розрізняє цих процесів та не встановлює різницю між їх правовим регулюванням.

Іншою важливою проблемою створення ефективного механізму гарантування безпеки недоторканності приватного життя є відсутність класифікації персональних даних, адже не можливо забезпечити єдиний підхід захисту персональних даних, які знаходяться в широкому доступі в соціальних мережах і даних, які знаходяться в обігу та/або обробці роботодавця, а також тих, на які поширюється режим таємності, наприклад у зв'язку із проведенням кримінального провадження.

На сьогоднішній час слід визнати, що найбільшими базами персональних даних є саме соціальні мережі, стрімкий розвиток й інтеграція в суспільні процеси яких зумовлює необхідність запровадження спеціального правового режиму щодо обігу та обробки персональних даних у них. Оскільки природою Інтернету та соціальних мереж є забезпечення загального доступу до інформації, на наш погляд логічним буде об'єднати соціальні мережі та інші подібні бази даних у поняття «загальнодоступні бази персональних даних».

Висновки. Таким чином, на підставі вищенаведеного, можемо стверджувати наступне. Виходячи з відсутності поняття «загальні персональні дані» в Законі України «Про захист персональних даних», висловлюємо пропозицію щодо необхідності введення в законодавство термінів «загальні персональні дані» та «загальнодоступні бази персональних даних». Адже

Законом «Про захист персональних даних» встановлено, що дозволяється обробка персональних даних особи без її згоди у випадку, якщо персональні дані отримані із загальнодоступних джерел, а самого визначення (переліку) немає. Введення цих визначень у Законі України «Про захист персональних даних» забезпечить однозначне розуміння норм та ефективну комунікацію в суспільстві.

Під *загальними персональними даними*, на наш погляд, слід розуміти прізвище та ім'я, а також інші персональні дані, які за згодою суб'єкта цих даних розміщені в загальнодоступних базах персональних даних та які на момент їх обігу та/або обробки не були вилучені або знищені з цих баз. У свою чергу, під *загальнодоступними базами персональних даних* слід розуміти зареєстровані у визначеному законом порядку бази персональних даних, метою яких є забезпечення загального доступу до персональних даних. До загальнодоступних баз персональних даних можуть належати довідники, каталоги, адресні книги, соціальні мережі тощо.

З метою гарантування недоторканності приватного життя та безпеки обігу й обробки персональних даних пропонується законодавчо унеможливити обробку вразливих персональних даних у загальнодоступних базах персональних даних шляхом доповнення статті 7 Закону України «Про захист персональних даних» частиною третьою наступного змісту: «забороняється реєстрація та дія загальнодоступних баз персональних даних в межах яких здійснюється автоматична обробка вразливих персональних даних».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. / Верховна Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2011. – 198 с. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. / Верховна Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2010. – 34 с. – (Бібліотека офіційних видань).
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення інституційної системи захисту персональних даних до європейських стандартів та подальше удосконалення правового регулювання обігу персональних даних № 2282-2 від 22.02.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45851.
4. A comprehensive approach on personal data protection in the European Union – EU Communication COM(2010)609/final // European Commission 4 November 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0006/com_2010_609_en.pdf.
5. Michal Kosinski, David Stillwell, and Thore Graepel Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior// PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America). – 2013. – №110 (15). – P. 5802–5805.
6. To log or not to log? Risks and benefits of emerging life-logging applications European Network and Information Security Agency (ENISA) 11 November 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.enisa.europa.eu/activities/risk-management/emerging-and-future-risk/deliverables/life-logging-risk-assessment/>.
7. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / За заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с.
8. Бандурка О. М. Державне управління інформаційною сферою: організаційно-правові засади / О. М. Бандурка, І. В. Арістова // Актуальні проблеми державного управління. – Х. : Вид-во УАДУ. – 2002. – Ч. 1. – С. 227–230.
9. Брижко В.М. Інформаційне суспільство. Дефініції / В. М. Брижко, О. М. Кальченко, В. С. Цимбалюк ; за ред. проф. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеця. – К., Интеграл, 2002. – 357 с.
10. Швець М. Я. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / М. Я. Швець, Р. А. Калюжний, В. М. Брижко ; за заг. ред. М. Я. Швеця та Р. А. Калюжного. – Ужгород : ІВА, 2003. – 240 с.
11. Защита персональных данных. Опыт правового регулирования. – М., 2001. – 221 с.
12. Різак М. В. Правове регулювання відносин обігу персональних даних : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / М. В. Різак. – К., 2012. – 223 с.
13. Русский орфографический словарь Российской академии наук [Електронний ресурс] / Отв. ред. В. В. Лопатин. – М., Азбуковник, 2000.– Режим доступу : <http://www.speakrus.ru>.
14. Соцсети занялись защитой персональных данных? [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.noteru.com/post/view/1245>.

15. Тунік А. В. Тенденції розвитку законодавства у сфері захисту персональних даних / А. В. Тунік // Інформаційні стратегії в глобальному управлінні: матер. міжнар. наук.-практ. конфер. (Київ, 29 жовтня 2011 р.). – К. : Вид. Ліпкан О. С., 2011. – С. 65–67.

** Різак Михайло Васильович – кандидат юридичних наук.*